

HALKBİLİMİ
ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ
FOLKLOR RESEARCH ASSOCIATION

ULUSLARARASI
UHAD

Uluslararası Halkbilimi
Araştırmaları Dergisi

Cilt: 4 Sayı: 6 Yıl: 2021 | Volume: 4 Issue: 6 Year: 2021

Geliş Tarihi: 23.02.2021 Kabul Tarihi: 26.05.2021 Entry Date: 23.03.2021 Accepted: 26.05.2021

Bu makaleyi alıntılanmak için/ To cite: ÇEK, Songül (2021). “Memduh Şevket Esendal’ın Ayaşlı ve Kiracıları’nda Kent Kültürü ve Halk Bilgisi Yansımaları”, *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, s. 122-139.

MEMDUH ŞEVKET ESENDAL’IN AYAŞLI VE KIRACILARI’NDA KENT KÜLTÜRÜ VE HALK BİLGİSİ YANSIMALARI*

Urban Culture and Folk Knowledge Reflections in Memduh Şevket Esendal's “Ayaşlı ve Kiracıları”

Songül ÇEK**

Öz

Kent kültürünün bugünün yaşamındaki yeri düşünüldüğünde yarattığı değerleri, insanı ve ona ait her türlü geleneksel unsuru yaşatma ve yansıtma biçimi önem kazanır. Kent insanının geçmişinde halk kültürünün ortaya koyduğu bilgi ve tecrübe yer alır. Dolayısıyla kent insanını geleneksel kültürden tamamen kopuk olarak ele almak, yüzyılın başındaki; köylüyü halk, kentliyi ise modern insan olarak değerlendirme yanılığına götürür. Bu yaklaşımla halkın geçmişinden bu yana sürdürüp getirdiği ve doğanın parçası olarak ürettiği bilginin, kent kültürüne uyum sağlama imkânı bulamadan yok olması kaçınılmaz olur. Bireysel rollerin öne çıktığı ve yalnızlaşmanın doğurduğu problemler başka kişisel ve toplumsal sorunlar doğurmaya devam eder. Bu nedenle kentlerin geçmişte az çok var olan, ancak bugün dışarıda bırakılan halk bilgisine ait değer ve kavramlarını sürdürmeye çalışmak hem kent folkloru hem de sağlıklı toplumsal organizasyonlar kurmak bakımından önem taşır.

M.Ş. Esendal’ın Ankara’da geçen “*Ayaşlı ve Kiracıları*” adlı romanı dönemin sosyal, kültürel, ahlakî, ekonomik hayatına yakından bakan bir çalışmadır. Eserin kent kültürü üzerinden okunması yukarıda sözü edilen hususlara dair çıkarımlar yapmamızı sağlayacaktır. Eser, Cumhuriyet’in ilk yıllarından bugüne biçimlenen kent yaşamının başlangıcını ve sancılı geçiş devresini vermek bakımından değerli malzemeye sahiptir.

Bugünün şehir hayatının taşıdığı nitelikler ile Memduh Şevket’in ideal olarak gördüğü ve umut ettikleri arasında ilişki kurarak geleneksel halk kültürünün şehir hayatındaki işlerliğini görmek yazının ana hedefidir. Bu çerçevede ele alınacak soru ise romanın yansıttığı halk bilgisi unsurlarının neler olduğu ve bunların kent yaşantısında nasıl bir anlam taşıdığıdır. Buna bağlı olarak Banka Memuru, Selime, Doktor Fahri, Melek ve diğer kahramanlar mekân ve insan ilişkisi merkezinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Memduh Şevket Esendal, Ayaşlı ve Kiracıları, Kent Kültürü, Halk Bilgisi, Ankara.

* Bu çalışma 2. ERASMUS Uluslararası Akademik Araştırmalar Sempozyumu’nda (2nd ERASMUS International Academic Research Symposium 11-13 Ekim 2019 Paris, Fransa) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr. Songül ÇEK; Sinop Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi songulcekc@gmail.com, songul.cek@sinop.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6103-6347

Abstract

Considering the place of urban culture in today's life, the way it lives and reflects the values it creates, the human being and all kinds of traditional elements belonging to human gains importance. In the past of the urban people, there is the Knowledge and experience of the folk culture. Therefore, to treat urban people as completely detached from traditional culture, at the beginning of the century; leads to the mistake of evaluating the peasant as the people and the urban dweller as a modern person. With this approach, it is inevitable that the knowledge that the public has brought and produced as a part of nature since the past will disappear before they have the opportunity to adapt to the urban culture. Problems in which individual roles come to the forefront and isolation continue to create other personal and social problems. For this reason, it is important to try to maintain the values and concepts of public knowledge of cities, which existed more or less in the past but are excluded today, both for urban folklore and for establishing healthy social organizations.

M.Ş. Esendal's novel "Ayaşlı ve Kiracıları", set in Ankara, is a work that takes a closer look at the social, cultural, moral and economic life of the period. Reading the work through the urban culture will enable us to make inferences regarding the issues mentioned above. The work has valuable material in terms of giving the beginning of the city life that has been shaped since the first years of the Republic and the painful transition period.

The main goal of the article is to see the functioning of traditional folk culture in urban life by establishing a relationship between the qualities of today's city life and what Memduh Şevket sees and hopes as ideal. The question to be dealt with in this framework is what the folklore elements reflected in the novel are and what kind of meaning they have in urban life. Accordingly, the situation of the narrator Bank Clerk, Selime, Doctor Fahri, Melek and other heroes, space and human relations will be discussed in the center.

Keywords: Memduh Şevket Esendal, Ayaşlı ve Kiracıları, Urban Culture, Folklore, Ankara.

Giriş

İnsanın yaşam alanı ile iletişim biçimi arasında sıkı ilişki olduğu kabul edildiğinde toplumsal etkileşimin ve birlikteliğin bir sonucu olarak kent yaşamının nasıl biçimlendiği dikkat çekici olmaya başlar. Mekânlar insanın davranışlarını, eğilimlerini ve çevresini anlama biçimini yansıtır. Kısacası mekân kişiyi kişi de mekânı tanımlar. Bu tanımlamanın nasıl yapıldığı yerleşim alanlarını yakından ele alarak ve onları kıyaslayarak anlaşılabilir. Bu anlama çabasında, Memduh Şevket Esendal'ın Ayaşlı ve Kiracıları adlı romanı seçilmiştir. Esendal'ın dönemin siyasetçilerinden ve devlet adamlarından biri olarak konuyla ilgili gerçekçi gözlemlerinin bulunması, eserin tercih edilmesinde etkili olmuştur. Yazarın, dönemin değişim ve dönüşümüne bakışı yalın ve doğal olanı yansıtmak yönündedir. Dolayısıyla romanda verilen şehir yaşamının Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara gerçeğini verdiği düşünülmektedir. Eser 1934 yılında yayımlanmıştır.

Bu çalışmada Ayaşlı ve Kiracıları adlı romana göre Ankara'da bir apartmanın kiralık odalarında yaşayan farklı şehirlilerden, kasabalardan gelmiş kimselerin gündelik hayatları ile onların yetişme koşulları, ait oldukları kültürel çevre, kent insanı olma yolunda yaşadıkları dönüşüm değerlendirilmeye çalışılacaktır. Ardından bu kahramanların şehre daha önceki yaşam biçimlerinden neleri, nasıl ekledikleri belirtilmeye çalışılacaktır. Daha sonra, yazarın

geçmiş ve bugün arasındaki karmaşayı nasıl çözmeye çalıştığı ve burada halk bilgisine ait unsurların ne denli etkili olduğu banka memuru, Selime, Doktor Fahri ve Melek üzerinden ele alınacaktır. Son olarak da kent yaşayışının öznesi olan bugünün insanı için, Ankara'nın geçmişinde geçirdiği dönüşümler sonucu ortaya çıkan olumsuz manzaranın nedenleri ve sonuçları belirlenmeye çalışılacaktır. Böylelikle eserle bağlantılı olarak bugünün kentlisinin neleri esas tutması gerektiği anlaşılmalı çalışılacaktır.

Bu tür bir çalışmayla amaçlanan, bugünün kent kültüründe karşılaşılan sorunların geçmişte hangi eğilimler sonucu ortaya çıkmış olabileceğini görmek ve bu noktada kent hayatının içinde bulunması gereken halk bilgisi unsurlarına dikkat çekmektir.

Kent Kültürü ve Halk Bilgisi

Yaygın kabule göre kentler modernizmin odak noktasıdır ve bu odakta geleneksel olana ilişkin bir öteleme söz konusudur. Geleneğe ait olan halk bilgisi de modern hayatın gereklerine göre yaşamaya çalışan kent insanı için artık terk edilmesi gereken bir alan olarak görülür. Bu nedenle pek çok alanda halk hayatında deneyimlenerek öğrenilmiş ve bugün de geçerli pek çok bilgi ve uygulama şehir kültüründe yer bulamamıştır. Oysaki Foster'ın da belirttiği gibi halk dediğimiz topluluğun bünyesinde uzamsal, sürekli ve ortaklığa bağlı yaşayış vardır. Bu kompleks yapıda kentli ve köy- kasaba halkı iki ayrı kutup değildir. Bunlar, bir büyük topluluğun dikey ve yatay olarak yapılanmış ve kaynaşmış parçalarıdır. Şehir hayatına halk hayatının etki edebilmesi için halk hayatının geçmişiyle sürekli bir ilişkinin sürdürülmesi gerekir (Foster, 1953: 163). Fleming de kent ve kent dışındaki çevre iletişimine dair süreklilikten bahseder. Ona göre, kentler kendi nüfuslarını üretecek duruma gelene kadar kent ile kent dışının ilişkisi sürmüştür ve önemli olmuştur. Kent tarihini kent dışına bakmadan yazmak, neredeyse olanaksızdır. Yaygın inanışın tersine çağdaş iletişim, kent ve kır arasındaki farklılaşmayı ortadan kaldırmamıştır, çünkü zaten böyle bir farklılaşma yoktur (Fleming, 2001: 27). Esas itibarıyla halk dediğimiz topluluk da şehir hayatındaki kitlenin tek tek bireylerini oluşturur. Alan Dundes'in halk kavramına getirdiği yeni yaklaşım şehir hayatının temelinde halk hayatının varlığını kanıtlar. Onun tanımına göre halk kavramı; en azından bir ortak faktörü paylaşan-meslek, dil, din olabilir- kendisine ait gelenekleri olan insan grubunu karşılar. Bu nedenle köyde de kentte de halk yok olmaz, hatta yeni halk bilgilerinin doğmaya hazırlandıkları görülür. Kırsal bir kesimden bir şehre göçen köylüler halk bilgisine ait yaratmalarının bir kısmını da kendileriyle birlikte taşır. Halkın millet ve aile

gibi pek çok şekli vardır. Bölge, eyalet, şehir veya köy gibi coğrafyaya ait kültürel kümeler halk gruplarını oluşturabilir (Dundes, 1998: 142-144).

Önceki dönemlerde görülen ayrıştırma sonucu halkın ürettiği ve kendini ifade edebildiği alanların yerini sosyal olarak heterojen, ailevi ve dinî kurumların kontrolüne göre daha seküler, iş bölümüne rağmen kişilerarası kişiliksizlik gibi sorun potansiyeli ortaya çıkmıştır (Foster,1953: 160). Bu durumda halk bilgisiyle kent kültürüne ait bilginin doğru yapılanmamış olmasının etkisi olduğu söylenebilir. Mekânsal anlamda da benzeri bir bakış açısı mevcuttur. Özellikle kentleşmenin başladığı dönem olarak Cumhuriyet'in ilk yılları, 1930 yıllar ve sonrası düşünüldüğünde daha önceden doğal süreç içerisinde kent kültürü ve hayatı oluşmadığından model alma ve uygulama yolu tercih edilmiş görünmektedir. Bu durumu daha yakından bakmak için Avrupa'da kent yaşamının oluşma koşullarına dikkat çekmek gerekir.

Batı'da endüstrileşme ve modernleşme süreçleri sonucu ortaya çıkan üretim- tüketim ilişkileri, kente ait mekânın ve zamanın biçimlenmesine yol açmıştır. Zaman ve mekân modern toplumların ve onun kurucu toplumsal etkinliklerinin örgütlenmesinde merkezi bir önem taşımaya başlamıştır. Kapitalist sanayileşme endüstriyel kentlerin aşırı hızla büyümesine sebep olurken zamanın ve mekânın tasarruflu kullanımı önemli olmuştur. Para ekonomisi kendi etkinlik ve ilişkileriyle ilgili kişiyi daha hesapçı yapar. Buna bağlı olarak dakiklik, etkinliklerin programlanması gerekli olur (Urry, 2018: 16). Özellikle endüstriyel üretimin ortaya çıkardığı işçi sınıfının yaşam biçimi, yönetici konumundaki grubun zaman ve mekâna dair etkinliklerini ortaya koyar. Fabrikaya en yakın mekânlara apartman dairelerinin basitçe inşa edilmesi bu işçi mahallelerini ve evlerini ortaya çıkarır. Bu mahalleler kalabalık nüfusun barınma ihtiyacını asgari düzeyde karşılamakla ve sağlık ve hijyen koşulları bakımından elverişsiz olmakla (Bosdorf, 2001: 78). birlikte tek odalı evlerde ortaya çıkan aile sorunları, ahlaki değerlerin çöküşü, yoksulluk, kötü beslenme 19. yüzyıl İngiliz kentlerinin genel görünümünü verir. Kentler insanlık dışı şartların, mahrumiyetlerin, eşitsizliklerin bir gösteri alanı olmuş yoksulların trajedisinin sahnesine dönüşmüştür. Kalabalık yoksul tabakanın yanı sıra ırkçılık, etnik kökenler arasında ayrışmalar dikkat çeker. 18. yüzyıldan itibaren göçmenlerin kentlerde var olma çabası kent yaşamındaki karmaşıklığa yenisini ekler. İrlanda göçmenlerinin uzun süren göçlerle gelişi, antisemitizm hareketleri, Kuzey ve Doğu Avrupa gettolarından gelen Eşkenazi Musevileri ırkçılığın artmasında etkili olur (Fleming, 2001: 26-29). Ekonomik ilişkilerin hızlı biçimde değiştirdiği kentlerin bu olumsuzluklarla

örülü görünümü yerleşim alanlarının farklı sosyal tabakalar için farklı mekânlar yaratmıştır. Kent nüfusunun çoğunluğunu oluşturan kalabalık işçi sınıfı, göçmenler şehir merkezlerinden uzak bölgelerde dışa kapalı bir yaşam alanında var olmaya başlamışlardır. Benzeri şekilde göçmenlerin yaşadıkları bölgeler de çoğunlukla banliyölerdir (Urry, 2018: 49-50; Çiçekler, 2010: 46-61). Batı'daki ekonomik ve buna bağlı sosyal değişim ve gelişmeler bizde sanayi devrimi ve üretim tüketim ilişkilerinin biçimlendirdiği mekân olgusundan uzaktır. Çünkü endüstri alanındaki gelişmeler ve buna bağlı sosyal değişimler bizde daha geç dönemde ortaya çıkmıştır. Apartmanların konut olarak kullanılışı daha çok 19. yüzyıl sonlarında Batılı yaşam biçimini örnek alan modernleşme çabalarıyla başlamıştır. Apartmanlarda yaşayanların çoğu üst- orta sınıf arası bir ekonomik seviyede oldukları görülür. 20. yüzyılın başından sonra ise farklı sosyal ve kültürel tabakalardan kimselerin yaşadığı mekânlar olmuşlardır (Öncel, 2014:3-8). Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasında ulus devlet modelinin yer alması Türk kimliği oluşturulurken bunu Anadolu insanıyla bütünleştirmek fikri vardır. Bu çerçevede din, dil ırk ya da kültür ayrımı yapmaksızın tüm Anadolu kültür birikimini benimsemek anlayışı genele yayılmıştır. Erken Cumhuriyet döneminin kültür politikaları Batılılaşma fikrine bağlı olarak ulus devlet anlayışının pekiştirilmesini hedefler (Karadeniz, 2018: 252). Özellikle ev tipleri bu model almanın basit örneğidir. Dolayısıyla Batıda sanayi toplumunun zorunlu mekânı olan apartmanların yarattığı kültür ile şehirleşen Ankara'daki apartman kültürü aynı olmaması doğal bir sonuç olarak görülmelidir. Bizde uzun zaman apartmanlar, sosyal statü göstergesi olarak eski konak tipi evlerden çok daha dar olmasına rağmen daha çok seçkin kimselerin, varlıklı ailelerin yaşadığı alanlardır (Yavuz, 199: 54). Kısaca farklı kültürlerde apartmana yüklenen anlam zıtlık içindedir. Bizde kent anlayışı, bahsi geçen dönemde kasabadan kentlere pek çok farklı nedenle göç etmiş kimselerin ortaya koyduğu bir yaşayış biçimini verir. Çalışmaya konu olan romandaki Ankara için bakıldığında da aynı şekilde Ankara'nın başkent olduğu yıllarda kahramanların neredeyse hiçbirinin Ankaralı olmadığı görülür, Ayaşlı da buna dâhildir.

Sağlam'ın belirttiği gibi "Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950 yılına kadar hızlı bir kentleşme hareketine ve kırdan kente doğru yoğun bir göçe rastlanmamaktadır. Bunun neredeyse tek istisnası Ankara'dır. Ankara başkent ilan edilmesinin ardından büyümeye ve göç almaya başlamıştır. Bu bakımdan şehirleşme, şehir planlaması, imar faaliyetleri ile şehre ilişkin yeni kanun ve uygulamalar öncelikle Ankara çerçevesinde hayata geçirilmiştir" (Sağlam, 2016: 260). Bu nedenle ne memleketleriyle ne meslekleriyle ne de yaşayış biçimleriyle Ankara'nın yeni halkı bir sınıf, bir grup da olamamıştır. Bugün kullanılan

“memur şehri” ifadesi bahsi geçen dönem için henüz oluşmamıştır. Eserde de apartmanın odalarını kiralayanların ortak noktası yaşamlarını sürdüreceği bir mekân duydukları ihtiyaçtır.

Eserde geçen mekân aslında mutfak, banyo gibi ortak alanların kullanıldığı, konak tipine yakın bir apartmandır. Konak ile apartman arası melez bir yapıdır. Bu yapı bir anlamda Ankara'nın o dönem şehir hayatının simgesidir de. Yine bu simge yapının kahramanları da şehrin farklı tiplerinin temsilcisidir. Çoğunlukla hem geleneksel hayatı hem de yeni hayat biçimini sürdüren kimselerdir. Apartman–pansiyon arası bu yaşayış farklı nitelikte kahramanların ortak alan kullanımını zorunlu kılmakta, bu nedenle de Anadolu'da yaygın olan geniş aile tipini yansıtan bir yaşayış ortaya çıkmaktadır. Kitabın başındaki;

“Yeni yapılmış büyük bir apartmanın dokuz odalı bir bölümünde oturuyoruz. Bu bölümü Ayaşlı İbrahim Efendi tutmuş isteyene oda oda kiraya veriyor. Odalar loşça bir koridorun iki yanına sıralanmış, dizilmiş. Koridorun en sonunda banyo odasıyla mutfak var.”

sözleriyle apartmanın, büyük bir ev gibi odalardan, bir banyo ve bir mutfaktan oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu kuruluş yapısı oturanların birbiriyle ilişkisini de belirlemektedir.

Eserde ilk kez apartmana geldiğinde kahramanın kendini misafir gibi hissettiği, “*Yabancı yerde gibi içimde çekingenlik duyuyorum.*” diyerek durumunu belirttiği görülür. Yine kahramanın; “*Ne zaman yatıp kalkarlar? Burada töre nedir?*” biçiminde kendine sorusu, aslında apartman yaşantısına ya da böylesi bir oda yaşantısına yabancı, geleneksel aile ve ev tipinden çıkmış kişinin sorusudur. Ancak bu yaşayış biçiminde farklı olan şey apartman odalarında yaşayanların büyük bir aile görünümü sergilemesidir. Başta Ayaşlı ve kızı, sonra hizmetçi Halide onları bir arada tutan, aralarındaki sosyal bağı koruyan kimselerdir. Bu bir anlamda daha önceden sürdürülen aile yaşantısının bir örneğini teşkil etmektedir. Evin sahibi Ayaşlı, kızı Faika, evin temizliği, düzeniyle ilgilenen hizmetçi ve daha sonra gelen diğer hizmetçiler böyle roller üstlenmişlerdir. Bu kişiler apartmanın diğer odalarıyla da ilişkisi olanlardır. Kiracılarla karşılıklı ziyaretlerde bulunmak, birlikte yemek yemek, eğlenmek, vakit geçirmek hepsini birleştiren hareketlerdir.

Geleneksel aile bireylerinin rolleri çoğunlukla evin otoritesi sayılan baba, ona tabi olan çocuklar ve evin düzenini sağlayan anne biçiminde kurgulanır. Eserde bu aile tipindeki roller kahramanlar arasında da benzer şekilde dağılmış görünmektedir. Eserde Ayaşlı, evin sahibidir ayrıca apartmanda kalan kiracılar ona “baba” demektirler. Ayaşlı'nın kızı Faika ve damadı başta olmak üzere apartmanın sakinleri, Ayaşlı'nın kararlarına ve yaşayış biçimine

ayak uydururlar. Apartmanın temizliğinden, düzeninden sorumlu olan hizmetçiler ise anne rollerini üstlenmiş gibidirler ve aile fertleri gibi kabul edilirler. Böyle bir görünüm, apartmanın çok odalı bir geleneksel ev tipini ve aile fertlerinin bu mekânla bütünleşmiş ilişkilerini yansıttığı söylenebilir. Ancak eserde başka bir dikkat çeken nokta hızlı bir değişim içinde bulunan şehir yaşamının bu apartmanın geleneksel rolleri üzerinde yarattığı etkidir. Belli bir yöne bilinçli şekilde evrilemeyen değişimin yarattığı tahribat da eserde ortaya konmaktadır. Eserde kahramanların ne tür niteliklere sahip olduğunu belirlemek şehir hayatının getirdiği olumlu ve olumsuz niteliklerin belirlenmesini ve halk kültürü ve bilgisinin hangi noktalarda önem kazandığını görmek açısından önemlidir.

Öncelikle kadın kahramanlara yakından bakmak, yetişme koşulları ve hayata bakışlarını ele almak şehirdeki kadın tiplerinin nasıl biçimlendiğini görmeyi sağlayacaktır.

Hizmetçi Halide, ana kahraman banka memurunu, apartmandaki ilk gününde, yaptığı kahve ile karşılayan kişidir. Anadolu’da güçlü şekilde yaşayan yeni taşınan kişiyi ziyaret etme, onun ihtiyaçlarını karşılama, yemek götürme yardım etme gibi âdetlerin şehir hayatındaki devamıdır. Halide, hem düşünüş biçimi hem de yaşayışıyla köy-kent arasında sıkışmış biridir. Kentin ekonomik koşullarında çalışmak zorunda kalmış bir kadın olmasına rağmen ev kadını olarak yaşamayı, evinde kendini rahat ettirecek biriyle evlenmeyi düşler. Bu düş daha çok geleneksel hayatın belirlediği rollere göre biçimlenmiştir. Buna rağmen şehirdeki yaşantısı dramatiktir. Evli biriyle olan ilişkisi, geçinemeyecek halde olmasına rağmen çocuk doğurması, hastalığı, zayıflığı, kent yaşantısının alt tabaka insanının temsilini verir. Halide şehrin acımasız koşullarını öne çıkaran kahraman olmakla birlikte kiracıların hayatlarındaki detayları bilen, her konudan haberi olan kişidir. Bu niteliği onun kırsal çevre insanına özgü, etrafındakileri yakinen bilme eğiliminin devamıdır.

Apartmanda yaşayan diğer kadınlardan Turan, Faika ve İffet ise şehir kültüründe ortaya çıkan, modernizmi görünürde benimsemiş, yüzeysel kadın tipi örnekleridir. İş hayatı içinde yer almayan bu kadınlar düzenli aile hayatı da olmayan, geceleri odalarına gelen kimselerle kumar oynayarak para kazanan kişilerdir. Hatta Turan, Ayaşlı’nın apartmanından ayrılıp işlerini daha da ilerleterek bir “kumar evi” açar. Ayaşlı’nın evinde de aynı durum İffet tarafından sürdürülür.

Genel olarak bakıldığında bu kadınların şehirde aldığı roller de apartmanın kendisi gibi çapraşıktır. Kimi hayatta kalmak çabası içinde en zor işlerde, kötü koşullarda yaşarken kimi

de kamusal alanda yaşamaya farklı yollarla, ev işleterek, başlamış görünmektedir. Turan'ın yakını Cavidan'ın söyledikleri şehirde kadının ve erkeğin durumunu vermektedir. Cavidan iş arayan ancak esasta bunun yerine, zengin biriyle evlenmeyi amaçlayan genç bir kızdır. Romanın ana kahramanı banka memuruyla diyalogunda;

“Siz bana hayat için ne tavsiye edersiniz? Ben ne yapmalıyım? Siz kadınların çalışmasını doğru buluyor musunuz? Sizce benim gibi bir kadın çalışmalı mıdır?” sorularına, *“Bence kimse boş oturmamalı.”* şeklinde yanıt veren banka memuruna;

“ Böyle dairede çalışan kadının başka vazifeleri yok mudur? Çalışan kadın bir daha evine nasıl bakar, çocuk doğurmaktan kaçır. Kadınlar idare olunmaktan hoşlanır. Kadınlar çalışır ama idareyi düşünmek ağır gelir. Her zaman kendilerini idare edecek bir erkek arar. Ben size söylüyorum ki hiç çalışmak istemem, isterim ki bir evim olsun ben de evime bakayım”. Buna uygun biriyle evlenmek için fırsat kollamalı.”

diyerek Halide ile yakın düşünceler paylaştığını gösterir. Eserde yer verilen kadınların büyük çoğunluğu şehir yaşayışına uymaya çalışan ancak kendi içinde çatışan kimselerdir. Kadınların çalışmak ya da ev kadını olmak arasında seçim yapma zorluğu temelde dönemin anlayışını vermektedir.

Eserin böyle bir çatışmayı verdikten sonra geleneksel hayatın argümanlarıyla bir sonuca vardığı görülmektedir. İlerleyen kısımda görüleceği üzere, kent yaşamının dışında Anadolu'da kadınların hem tarlada, bağda çalışan hem ev kadını rollerini üstlenen çok yönlü niteliği eserde tercih edilen üçüncü bir seçenektir.

Benzer şekilde erkek kahramanlara bakıldığında başta Ayaşlı olmak üzere kırsal hayatın içinden çıkmış olmalarına rağmen köy-kasaba insanının özelliklerinden sıyrılmaya çalışan çoğunlukla ticaretle uğraşan ya da kendine has yöntemlerle para kazanan kimseler oldukları görülür.

Ayaşlı, aslen Kastamonulu bir “köy beyi”nin oğludur. Köyde doğmuş, bey olarak büyümüş ama zaman onu “derebeylikten uzaklaştırıp hilekâr, alışverişçi” haline dönüştürmüştür. Gençliğinde hapse girmiş, üç yıl dağlarda eşkıyalık etmiş daha sonra Ayaş'a tahsildar olarak yerleşip idare memurluğu yapmış, askerlik yaptıktan sonra da Ankara'ya gelip otel kiralamış biridir. Otel kiralama iş yapamayınca apartman kiralar. Yanı sıra han işletir, mekteplere ekmek verir, eskici dükkânına ortak olur. Kazanmak için haksızlık yapmanın da doğru olduğuna inanır. Kendisi yapmasa başkası yapar diye düşünen biridir. Yine kendi işlerini anlatırken söyledikleri, iş yapma şeklini gösterir.

“Bir memur da pazarda bir dükkâncı gibidir. Rüşvet alıyorsa eh, o da geçinecektir. Bir memur rüşvet alır da iş yapmazsa bu, bir bakkalın parayı alıp malı vermeyişi gibidir. Gözünü açmalı malı kaptırmamalı. Bu iş için başkası çıkar da daha fazla verirse eh haklıdır. Sen daha çok vereydin!”

Ayaşlı'nın bu değişimi memleketin yaşadığı sosyal ve ekonomik değişimin özeti, kapitalist anlayışın ilk örnekleridir; kent insanının nasıl biçimlendiğinin de göstergesidir. Köyden ayrılan insanın ayakta kalma çabası birbirinden farklı yerde ve işte çalışması, kısa yoldan para kazanma çabası dönemin yaygın niteliğidir.

Hasan Bey de Ayaşlı'nın apartmanda en yakın olduğu kişi olmakla birlikte onunla aynı düşüncelere sahiptir, aynı yollardan geçmiştir. Eserin ana kahramanı banka memurunun memleketlisidir. Karaçimenliler'in Hasan olarak bilinen kahraman, büyük çiftlikleri olan tanınmış bir ailenin oğludur. Zamanla çiftlikleri ortakçılara verilmiş, ellerinde varlıkları kalmamıştır. Selanik Yenişehirfenerli'de evlenmiş bir daha memleketine dönmemiştir. Samsun'a gönderilip yer verilmiş daha sonra buradan da Ayvalık'a göç etmiştir. Oradaki iskân işi için bir süredir Ayaşlı'ya kiracı olmuştur. Gençliğine dair anlattıkları köydeki derelerin akışını, turnalarını, köy sütünden yapılan kaymağı, kömürcü kulübesinde pişen taze kül pidesini, çiğ balla yenişini Delicesu'daki bağı özlemle anlatır. Yaşlılığını, eskide kalan hayatının iyiliğini anlatır. Bugün ise Hasan Bey “kahvehane dedikoducusu, kabadayı, iş adamı” haline dönüşmüştür (s. 30). Buna rağmen her ikisi de memleketlerine, yani geçmişlerine olan bağlarını koparmazlar. “Ayaşlı köylülerinden biri gelse boş çevirmez. İkisi de yanlarına birini takmadan aşçı dükkânına girmez, yemeğin parasını ikisi de kendi vermeye çalışır; kahramanlıktan, batırlıktan, yiğitlik hikâyelerinden ikisi de coşar.” (s. 33). Bu halleri ile başta da belirtildiği gibi geçmişin yaşayış şeklini apartmana taşımaya çalışırlar. Aynı şekilde mekân kullanımları da köy evlerini, kendi geçmişlerini yansıtır. Ayaşlı'nın odası şöyle tarif edilir:

“Kapıdan girince insan kendini Semerci'nin hanında bir odaya girmiş sanıyor. Solda yere serilmiş bir yatak, bu yatak bazı günler düürülüp köşeye kaldırılır... Bazı günler de serili kalır. Ayaşlı üzerinde oturur. Kapı arkasında su testisi, ağzında mavi maşrapa kapalı... Yerde Kırşehir örneği üç halı seccade, bir köşede üstü teneke kaplı bir sandık. Bir eski bavul, bir gaz sandığı. Bunu Ayaşlı çamaşır dolabı olarak kullanır. Üstünde oturduğu zaman yatağa örtü serilir, üstüne bir de seccade serilir. Sabahları mangalı yakıp kahve pişirir. Yatağın üzerinde saz asılıdır. Bir süre sonra eskici dükkânından getirdiği yatak ve konsolu geçici olarak odasına yerleştirir. Amacı iyi bir müşteri bulana kadar bunları bir süre kullanmaktır.” (s. 27-28).

Bunlardan anlaşıldığı üzere Ayaşlı'nın odasıyla köy odası benzerliğinin yanı sıra tam olarak yerleşik bir oda da değildir. Her an taşınacakmış gibi bavulu, sandığı hazırdır; eşyaları emanet görünmekte, işlevi dışında kullanılmaktadır. Mangalın oda içinde kullanılması açık ve geniş alanda yaşayan insana özgüdür. Kent ve apartman yaşantısının dışında bir odadır. Tüm bunlardan anlaşıldığı üzere Ayaşlı köyden kente göçün yarattığı karmaşayı, oturmamışlığı temsil eder. Geçiş döneminin eski ve yeniye bir araya getirip harmanlayan yönünü gözler önüne serer.

Başka bir kahraman Şefik Bey Arnavut bir baba ile Lübnanlı Hıristiyan-Arap bir anadan doğmuş, Lübnan'da konsolosluk yapmış, aile hayatı düzensiz, iki kez evlenmiş ancak ikinci evliliğini de sürdüremeyip eşinden ayrı yaşamaya başlamış, evliliği hakkında dedikodular olan biridir. Türk kültür hayatında yaşlı insana olumlu bakışın burada pek izi görülmez. Eserin sonunda öldürülen Şefik Bey, yalnızdır ve etrafındakilerce dikkate alınmayan sıradan biridir. İskender'in ona yakınlığının nedeni ondan para koparmaktır. Yaşlı olmanın apartman sakinleri arasında pek kıymeti yoktur. Hatta Halide, Şefik Bey'i ondan parasını alamadığı için döver, Faika da Halide'yi haklı görür (s. 44). Şefik Bey bu niteliklerinin yanı sıra diğerleri gibi gece oturmalarına katılır, Turan Hanımın odasında kumar oynar. Yazar eski yaşantının olumsuz görünen kahramanlarını eserde yavaş yavaş yok eder. Maksadı olabildiğince doğru yolu ve yaşayış biçimini ortaya koymaktır. Bu nedenle Şefik ölür.

Diğer kahramanlardan Turan Hanım'ın eşi Haki Bey, karısına karşı ilgisiz, banka memuru ve karısı arasındaki yakınlığa göz yuman birdir. Bu bakımdan sıra dışı bir evlilik sürdürürler. Bir süre sonra Haki Bey, iş için yurtdışına gider, Turan Hanım da evi işletmeye devam eder. Bu haliyle Haki'nin çapraşık ilişkiler içinde bir evlilik sürdürdüğü görülür. Evlilik her ikisi için de önemsiz bir bağdır. Haki Gelibolu-Çanakkale taraflarından bir tekke şeyhinin oğlu, çocukluğu tekkelerde geçmiş biridir. Zabit mektebi, askerlik, İstanbul'da işsiz günlerin ardından Anadolu'ya geçmiş, savaş sırasında baş katiplik yapmış, Avrupa'da Almanya'da iş gereği bulduktan sonra Ankara'da çalışmaya başlamış biridir. 30-35'li yaşlarda olmasına rağmen pek çok yerde, pek çok görevde bulunmuş; çocukluğunun dalgın ve çekingen hallerini yaşadığı zorluklarla üzerinden atmış biridir. Yumuşak, saf, uyusuk hali silinip gitmiştir (s. 63). Böyle bir değişim sonucu ortaya münakaşayı, çene yarıştırmayı seven, tartışmanın akışında kendi fikrinden dönen tutarsız, değişken birine dönüşmüştür. *“Katıldığı oyunu bozar, kimi zaman da yiğitliği tutarsa kimseye kağıt açtırmaz, korkaklığı tutarsa da hiç oyuna karışmaz, elinde kağıdı varsa da söylemez, ne yapacağı belli olmaz bir tiptir.”* Evliliği

dengeli bir evlilik değildir. Turan Hanım'ın yaşayış biçimine ayak uydurmuştur, ancak Turan onu yönetmeyi kolayca başarır. Turan'ın Haki ile Avrupa'ya gidebilmek için evlenmesi Turan'ın kendi çıkarı doğrultusunda evliliğe yön verdiğini gösterir.

Turan ile benzer rolde karşımıza çıkan İffet Hanım ise çocuk sahibi oluşu, “bir gecelik kaçamak” sonrası kapıldığı hastalığı onun baskın bir tip olmasına engeldir. Turan'ı örnek almakla yetinir. Her iki kadın da hatta buna Ayaşlı'nın üvey kızı Faika da eklenebilir, aile ve evlilik hayatı içindeki rolleri tamamen geleneksel hayattan ve evlilik anlayışından kopuktur.

Bu kahramanlar genel olarak şehir hayatının olumsuzluklarını göstermek için Esendal'ın özellikle biçimlendirdiği kişiler olarak düşünülebilir. Çocuk yetiştirmedeki başarısızlıkları, üretmeden tüketmeleri, hazır parayı tercih etmeleri, eşleriyle zorunlu birliktelik sürdürür görünüşleri bu duruma dairdir. Yine apartmana yeni taşınan, kendini fabrikatör olarak tanıtan İskender Bey, aynı düşünceyi destekleyen başka bir kahramandır. Eserin sonunda kaçakçılık yaptığı anlaşılır ve hapse girer. Fakat bu kahramanlar baskın olumsuz niteliklerine rağmen birlikte yaşamının sonucu olarak bazı kültürel kodları da sürdürme yolu da bulmuşlardır.

Öncelikle Ayaşlı, Hasan Bey, Hüseyin Bey, Haki Bey hatta Banka memuru gibi kahramanlar daha küçük yerleşim birimlerinden gelmiş, çeşitli maceralar sonucu şehir yaşantısına adapte olmaya çalışan insanlardır. Dolayısıyla geçmiş yaşantılarına ait alışkanlık ve değerleri apartmanda da sürdürmeye çalışırlar. Yukarıda bahsedildiği gibi Ayaşlı'nın odasının düzeni köy evlerinde karşılaşılabilecek türdendir. Benzer şekilde Hasan Bey'in de daimi olarak Ayaşlı'nın odasında zaman geçirmesi köy yaşantısından izleri taşıyor olmasına bağlanabilir. Ayaşlı köy-kasaba insanının önemseydiği kahramanlık gösterme, yiğitlik hikâyelerinden hoşlanma, cömertlik, misafirperverlik gibi halk kültüründe biçimlenmiş değerleri, yeni yaşantısı içinde geçmişe ait anıları yaşamak şeklinde sürdürmektedir. Bu konuda en önemli destekçisi Hasan Bey'dir. Aynı şekilde ovada, bağda köyün doğası içinde yaşamaya duyduğu özlemi sıkça dile getiren Hasan Bey için kahramanlık, yiğitlik, doğanın biçimlendirdiği kuvvetli insan tipi değerlidir. Yine böyle bir düşünce şeklinin devamı olarak memleket ve aile bağlarına önem veren kimseler oldukları söylenebilir. Her ne kadar iki kez evlenme, üvey çocuk sahibi olma ya da Hasan Bey gibi kızından uzakta aylar geçirme gibi durumlar söz konusu olsa da birbirlerini koruyan, dertlerini çözmeye çalışan kişilerdir. Hatta apartmandaki diğer kimselerle ilgili de sorumluluk duygusu taşırlar. Ayaşlı, Şefik Bey uzun süre odasına gelmeyince onu aramaya başlar. Banka memuru da Şefik Bey ile çok yakın olmasa da onun durumunu takip eder ve polise bilgi verir. Hizmetçi Halide hastalandığında Banka memuru,

onu Doktor Fahri'ye gönderir. Turan ve Faika İffet'in çocuğu ile ilgili yaşadığı sorunları çözmeye çalışırlar. Kısacası apartmanın her odasının diğerlerine daima açık oluşu böyle ilişkilerin gelişmesine fırsat vermiştir. Akşam eğlencelerinde Turan ve Faika'nın odası kalabalıklaşınca Ayaşlı'nın, İskender Bey'in odaları açılır. Bu durum düğünlerde, cenazelerde komşu evlerinin misafirler için kullanıldığı dönemlere benzemektedir. Anadolu'da özellikle düğünlerde "konak" denilen âdet yaygındır. Düğüne uzaktan gelenler gece kalabilmek için uygun olan kimselerin evinde misafir edilir. Böylece düğün sahipleri maddi manevi rahatlatılmış olur. Eserde de bu âdetin değişmiş biçimi gözlenebilir.

Diğer bir husus büyükşehrin bürokratik işleri ve ekonomik koşulları içinde çaresiz kalan insanların durumu, apartmanda yaşayanlarca çözülmeye çalışılarak sorumluluk hissiyle hareket edilmesidir. Bu da henüz eserde cemaat yaşantısından cemiyet yaşantısına geçilmediğini gösterir (Alangu, 1983: 80-81). Apartmana yeni taşınan Banka memuruya ilk olarak Hasan Bey'in kendisinin hemşehrisi olduğu söylenir. Hemşehri olmak şehir hayatında ayakta kalmak için önem atfedilen bir durumdur. Birbirini korumak, sorunlarını çözmek yalnız kalmayı önlemek hemşehriliğin şehir hayatındaki işlevidir (Altay, 2009: 50) Ayvalık'tan toprak almaya çalışan Hasan Bey için Banka memuru hemşehrisine rast gelmek işlerinin çözüleceğini ummak anlamına gelir. Diğer taraftan kızı Selime'yi ölmek üzere iken banka memuruna emanet edişi hemşehriye duyulan güvenin sonucudur. Şehir hayatının zorlukları, benzer yaşantılardan geçmiş kişilerle bir arada yaşayarak çözülebilir düşüncesi, şehir kültürüne yeni katılan insan için anlamlıdır. Çünkü henüz birey olma ve bunun gereklerine göre yaşama biçimi tecrübe edilmemiştir. Bugün ise durum oldukça farklıdır. Sosyal-kültürel değişimler insanlar arasındaki mesafeleri hem somut hem de soyut olarak artırmaktadır. Kentlerde alt gruptan insanların yaşantıları daha çok geleneksel kültüre ve onun değer yargılarına uygundur. İlişkileri teklifsiz, sıcak ve sürekli. Bu da onları zihinsel ve kültürel çatışmalardan uzak tutar. Üst grup şehir insanı ise resmi ilişkiler içinde süreksiz ve yüzeyseldir. Bunlar metropol hayatını sürdüren gruplardır. Şehirlerde daha fazla bu gruplar yer alır (Gün,2006: 50-51). Ne yazık ki eserde seçkin kimselerden oluşan apartman kiracılarının günümüz alt grup şehir insanında görülen nitelikleri korunamamış, bugüne yeterince taşınamamıştır.

Buraya kadar üzerinde durulan kahramanların tüm olumsuz niteliklerine rağmen sürdürmeye devam ettikleri değer ve tutumların içine doğmuş oldukları köy- kasaba kültüründen geldiği söylenebilir. Geleneksel kültüre bağlı olarak ortaya çıkan kişilere karşı sorumluluk hissiyle

hareket etme, misafirperverlik, güven duygusu, hemşehriye sahip çıkma, yalnız yaşamaktan kaçınma, doğanın biçimlendirdiği yaşam biçimini önemseme şeklinde sıralanabilir. Bugünün kent yaşantısında bu olguların eksikliği daha şiddetle hissedilmektedir. Kent hayatının ilk biçimlendiği dönemlerde bu kavramların güçlü şekilde yaşatılması yönünde bir kontrol mekanizması ve destek bulunmadığından bugün benzer sorunlar büyüyerek devam etmiş görünmektedir.

Buradan sonraki kısımda Esendal'ın eserinde çizdiği diğer kahramanlardan banka memuru, Selime, Doktor Fahri ve Melek üzerinde durulacaktır. Çünkü onlar vasıtasıyla Esendal, özellikle kadın- erkek ilişkileri, evlilik kurumu ve eğitim anlayışının şehir insanı için nasıl olması gerektiğini de göstermektedir. Böylelikle, onun bu geçiş döneminden ne şekilde sağlıklı toplum oluşturulabileceğine dair görüşleri de öne çıkmaktadır.

Eserde anlatıcı konumunda olan Banka memuru, hemen her yönü ile çağdaş, şehir yaşantısını benimsemiş eğitilmiş iş sahibi biri olarak biçimlenmiştir. Her ne kadar Ayaşlı'nın apartmanında diğerleri ile birlikte yaşasa da onların gece gündüz sürdürdükleri eğlence tipi onun tasvip etmediği türdendir. Eserde sık sık taşınmak istediği belirtilse de uzun süre bu yaşam biçimine ortak olur; Turan'la yakınlaşır, gece toplantılarına katılır, Halide'nin ve diğer hizmetçilerin sırlarını tutar. Diğer taraftan Turan'ın evli olmasına rağmen kendisine olan ilgisinden memnun olmaz. Halide'nin ve Cavidan'ın erkekler ve evlilik konusundaki "çalışmadan rahat yaşama" arzularını doğru bulmaz. "Şehirde yaşayan kadın hem çalışır hem evine bakar" diyerek bugünün de üretime dahil olan ve iş hayatında rol üstlenerek kendine yeten kadını örnek olarak çizer. Aynı şekilde kendisi de eşiyile aynı koşullarda yaşamak, sosyal çevresinde kendi yanında durabilecek birini eş olarak seçmek istemektedir. Bu konuda söyledikleri şöyledir:

"İnsanın kafa dengi bir kocası yahut karısı olmalı... Güzün ovalarda esen rüzgârlar, kuru ot kokuları getirir... Bu kadın kırların o esmer renkleri üzerinde ne güzel durur. Benim çocukluğum kırlarda geçti, oraların tadını bilirim... Bu şehirler, şehircikler beni bozdu. Şehirler insanları bozdu. Şehirde ne rahatsızlık mı var? Bilmem? Burada rahatsızlığın neden ileri geldiği belli olmaz."

Konuşmalarının devamında yalnızlık içinde bir istasyonda yazın sıcağında, kışın karında sevdiği kişiyle sadece dünyada kendileri kalmışçasına yaşamayı tercih ettiğini söyler.

Bir süre sonra evleneceği kadın Selime, yanına taşınacağı için ona başka bir apartmandan ayrı bir oda tutar. Çünkü ona göre Ayaşlı'nın apartmanı Selime'ye uygun değildir. Onu

yeterince tanımasa da kendine uygun bir eş olarak görür. Hem kendisi hem Selime için salonu, yatak odası olan bir daire tutar. Odanın tasviri banka memurunun kent hayatına kır yaşamının açık, geniş, doğal, olabildiğince sade halini yerleştirme çabasını gösterir. “İki geniş koltuk, iki kanep, yatak odasına geniş bir divan. Bir geniş paravan salon ile musluk ile aynayı kapatacak şekilde odaya yerleştirildi”.

Daha önce tek odada yaşamak banka memuru üzerinde yabancı yer duygusu uyandırmışken bu yeni daire kendisine sıcak ve sevimli görünür. Bu yer değişimi kahramanın yaşamındaki dengenin de sağlanması anlamına gelmektedir. Ayaşlı'nın apartmanı onun hayatı için de bir geçiş devresidir. Kendine ait bir daire sahibi olması, evlenmesi onun şehir hayatını doğru yönettiğini göstermek amacıyla anlatılmaktadır.

Giddens'a göre kapitalizm öncesi toplumlarda insanlar doğaya yakın yaşamışlar ve doğal dünyaya dahil olduklarını düşünmüşlerdir. Ancak kapitalist toplumların mekânın metalaştırılmasıyla inşa edilmiş çevreye dönüşmesi, insan ile doğa ile aradaki bağı koparır (Giddens, 2005: 98). Eserde bu kopuşun yarattığı duygu boşluğu banka memuru üzerinden dile getirilir. Kent sosyolojisi üzerine geliştirilen kuramlardan ideal kent kurgusunu ve “Bahçekent Modeli”ni savunan Ebenezer Howard'a göre; modern kentin en önemli iki özelliği ticaret ve sanayi alanlarının bulunmasıdır. Bu alanların yanı sıra insanların doğa ile iç içe ve sağlıklı bir fiziksel çevrede yaşayabilmesi için yeşil alanlar, boş zamanların değerlendirilmesi ve sağlıklı bir toplumsal çevrenin oluşturulması için sosyal ve kültürel faaliyet alanları bulunmalıdır (Türk, 2015:53). Eserde ana kahramanın beklentisi burada dikkat çekilen ideal kent kurgusunu yansıtmaktadır. Kahraman, kentin yarattığı sorunlara Ayaşlı'nın apartmanında tanık olmuş çözümü inşa edilmiş çevreden nispeten uzaklaşmakta görmüştür.

Evlenmek istediği Selime taşradan gelmiş olmakla birlikte eğitilmiş de olduğundan kısa sürede banka memuruna ve onun sosyal çevresine uyum sağlar. Taşınmadan bir süre sonra Selime ile evlenen kahraman, “düğün balosunda” eski ve yeni âdetleri iç içe yaşatarak dönemin kentli insanını tarif eder. Nikâh gecesini ancak odalarını birleştiren çift, düğünlerini bir salonda yaparlar. Frak giyen, dans eden, caz müzik dinleyen kalabalığın yanı sıra; el öpme, zeybek oynama, telli duvaklı gelinlik giyme bir aradadır. Eserde Selime; dikiş dikmeyi, piyano çalmayı bilen; dışarıda ağırbaşlı, ev içinde canlı, taklit seven ideal bir eş olarak tasvir edilir. Kahraman, Selime böyle biri olduğu için kendini şanslı sayar. Geçmiş yaşantısı Ayaşlı'nın apartmanından ayrılışıyla son bulur. Selime ve banka memuru bahsi geçen diğer

kahramanların tersine şehir yaşantısının olumsuzluklarından sıyrılmayı başarabilmiş kendi geçmişlerinin olumlu yanlarıyla şehrin imkânlarını birleştirebilmiş kahramanlar olarak çizilmişlerdir. Yaşadıkları farklı mekânlar bu değişim ve olgunlaşma sürecinin tamamlanmasında etkili olmuştur. Köy ve kasaba mekânları, Ayaşlı'nın apartman odası ve banka memurunun kiraladığı daire bu değişimi ve ilişkileri biçimlendirmiştir.

Eserde olumlu örnek teşkil edecek kahramanlardan diğer ikisi Doktor Fahri ve Melek'tir. Doktor Fahri, eserde banka memurunun yakın arkadaşı olmakla birlikte sık sık evlenmesi gerektiğini ona telkin eden kişidir. Oysa eserin sonunda banka memuru, Melek'i babasından Fahri için ister. Fahri ve Melek için söz kesilir, nişan ve nikah yapılır, Aydın'daki aile büyüklerinin izni alınır. Kız tarafının hazırlayacakları ile Fahri'nin yapacağı hazırlıklar belirlenir. Geleneksel bir evlilikte hangi aşamalar var ise onların evliliği de buna göre gerçekleşir. Bu bir bakıma görücü usulü evliliğin de kent hayatında var olabileceğini göstermektedir. banka memuru da Fahri de eserde var olan diğer kadınları ve onların evliliklerindeki yanlışlıkları modern kent yaşamına değil bunun yanlış yorumlanmasına bağlamaktadırlar. Hızla yaşanan değişimle diğer kahramanlar şehir hayatının sunduğu imkânları yanlış değerlendirmişlerdir.

Eserin sonunda banka memuru, apartmanda tek tek boşalan odaları görmeye gittiğinde duvarlarda, yerlerde her kiracıdan bir eşya, bir iz görür. Rast gele bir araya gelmiş bu kişilerin birbirini çabucak unuttuğu belirtilir. Bu durum bir bakıma şehir hayatına geçişin son merhalesi olan Ayaşlı'nın apartmanının işlevinin sona erip tam manasıyla kent yaşamına girildiğinin göstergesidir.

1940'lı yıllardan itibaren kent hayatının hızla yaşam biçimlerini değiştirmesi eserde öne çıkan bazı değerlerin korunamadan bugüne gelindiğini göstermektedir. Bunlardan en çok dikkat çeken, mekânlar birbirinden ayrıldıkça insanların da birbirinden uzaklaşmasıdır. Bu nedenle giderek yalnızlaşan insan kalabalığı için, sorumluluk, koruma, yardımlaşma, eğitime, yol gösterme, misafirperver olma, yaşlı kimselere saygı gösterme gibi önemli değer ve kavramlar da yok olmaya başlamış görünmektedir.

Toplumsal kuramcı Lefebvre'ye göre modern toplumun başarısızlığı; yaşanan dünyayı etkileyecek duygudan yoksun oluş, diğerlerinden izole olmak, yol gösterici aramanın anlamsızlığı gibi nedenlere bağlanabilir. Bunun yerine karşılıklı etkileşim, kişinin kendi

isteklerine odaklanma ve kendi stilini geliştirme ihtiyaç duyulandır. Yalnızca fiziksel mekânları biçimlendirmek yeterli değildir (Lefebvre, 2002: 9-11).

Ortak yaşam alanlarını kent ortamında da mümkün kılmak insanları soyutlayan değil bir araya getiren mimari yapılar oluşturmak, iş hayatının yarattığı zamansızlığı bertaraf edecek birliktelik alanları açıp işlevli hale getirmek için yeni bir mekânsal planlama zorunlu hale gelmiştir. Kent yalnızca mekânsal bir doku değildir. Farklılaşma ve ayrımlaşmayı da içinde bulunduran bir değişim sürecidir (Yılmaz- Çetin, 2006: 71). Kent yaşamında ve modern hayat içinde daha çok kendini hissettiren farklılık ve bireysellik kavramları gözden uzak tutulamaz ancak Baudrillard'ın belirttiği gibi bireyler birbirinden farklıdır ancak bu farklılık kişilerin kendini ayrıklaştırırken bile uzlaştıkları bir koda ve genel modele uygundur. Bireyin kendini diğerine göre ayarlaması, uzlaşma statülerinin eşitlenmesi topluluğun bilinçli türdeşikleşmesi değil ortak olarak aynı koda sahip olma, aynı göstergeleri paylaşma olgusudur (Baudrillard, 2021: 110). Buna bağlı olarak ortak mekânı farklı niteliklere sahip bireylerin bir arada olması ve yabancılaşma kavramından uzaklaşması mümkündür. Mahalle sakinlerinin ortak kullanım alanlarında yer almalarını sağlamak, el sanatları gibi üretken işler yapmalarını mümkün hale getirmek, genç ve yaşlı kuşakları bu amaçla birleştirmek geçmişin değerlerini bugüne taşımayı olanaklı hale getirir. Deneyimlerle elde edilmiş bilginin çocuklara ve gençlere kazandırılması yaşlıların zaten bildiği ama önemli görmediği hususları da tekrar önemli hale getirecek, böyle bir bilincin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede tasarlanan yeni mekânlar apartmanların hâkimiyetinden çıkarak çeşitlendirilmiş konut tiplerini kapsamalıdır. Böylece kentte de yakın ilişkiler kurmaya imkân verilmiş olacaktır (Oğuz, 2019).

Henri Laborit'e göre, toplumun kitle kültürünün mal ve kâra dayanan birlikteliği ve amacı değişime kapalı olursa uzun vadede yaratacağı sonuçların bilincinde olmak gerekir. Oysa kentler toplumsal ve kültürel bölünmelerin yavaş yavaş yok edilmesi kavramsal çeşitliliği kolaylaştırması ve bilgi dağıtması gerektiği için beklenmedik anda ipler kopabilir. Toplumsal grupların yarattığı sorunları çözme çabaları başlar. Bunun için çözümlerden biri aşırı kalabalık kentler yerine daha küçük yerleşim yerlerinde benzer imkânları yaratmaktır. Çalışma, oturma, dinlenme, alışveriş yerlerini geleneksel hayatta olduğu gibi bir araya toplamakla mümkün olabilir. Bu şekilde insanların da bir araya gelebilir. (Laborit, 1990: 147). Bu bağlamda teknolojik gelişmelerin ve iş imkânlarının çekicilik yarattığı kırsal yerleşimler oluşturmak, mimariyi doğal çevreyle birlikte düşünmek gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Postmodernizmle doğayı tekrar keşfetmiş olan insan doğayla bütünleşmeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda tüm bu gerçekler kır -kent ikilemini adım adım ortadan kaldıracaktır (Yılmaz-Çetin, 2006: 72). Bugünün kent hayatında kent merkezinden kırsal bölgeye dönüş yeni kent alternatiflerinin önem kazandığını ve bu değişimin iyi planlanması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç

Çalışmada, Esendal'ın romanından yola çıkılarak şehre göç eden, köy kültürüyle kent kültürünü kaynaştıran insanların ortaya koyduğu kültürel değişim olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alınmıştır. Böylece bugünün toplum hayatını ayakta tutan temel değerlerin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Kent kültüründe karşılaşılan olumsuzlukların başında mekânsal değişimin yalnızlaşma ve yabancılaşmaya yol açmış olması gelmektedir. Eserde yalnız ve hayata tutunmakta başarısız olan Şefik gibi kahramanlar buna örnek teşkil eder.

Yereli Ankara'ya taşımak mekânsal anlamda odalar vasıtasıyla gerçekleşmiş ne var ki daha sonraki süreçlerde kitle kültürünün yayılmasıyla apartman hayatı fiziksel olarak ortak mekânda yaşama durumuna rağmen iletişimde birbirinden kopmak, yerele ait olanı terk etmek anlamına gelmiş görünmektedir.

Geleneksel ev tiplerinin maddî manevî gereksinimlere yanıt olan niteliklerinin kent hayatına taşınamamış olması insan ilişkilerini ve aile hayatını etkilemiştir. Aile içinde yalnızlaşma bugün pek çok sorunun odağıdır. Esendal'ın eserinde tam bir geçiş noktası olan yerelin ulusala evrilişi aşamasının tekrar analizini ve bu sorunların yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Kentin çevre kültürlerle etkileşimi, eğitim kurumlarının kültürel unsurlara katılımı, görselliğin yazıdan da etkili bir araç olarak kullanılabilmesi eserde tespit edilen değerlerin öne çıkarılmasında kullanılabilecek yöntemlerdir.

Yeniden biçimlenen mimari kültürü insan ilişkilerinin mekâna bağlantısının olumlu düzlemde ilerlemesini, insan unsurunun merkeze alınmasını ve onun sosyal hayattaki etkin varlığını kolaylaştıracaktır. Esendal'ın romanında var olan kadın erkek ilişkilerindeki kayıtsızlık, sevgisizlik, kumar oynamaya düşkünlük, çocuksuz dünyaya olan eğilim, kısa yoldan para kazanma hırısı, evlilikten kaçış, gençlik sorunları, rüşvet, bürokrasi gibi olumsuz kavram ve değerlerin yerini ideal bir tip olan banka memurunun yaptığı seçimlerin alması ihtimali güçlenecektir.

Kaynakça

- ALANGU, Tahir (1983). *Türkiye Folkloru El Kitabı*, Adam Yayıncılık, İstanbul.
- ALTAY, Nalan (2009). “İzmir ‘de Yaşayan Hemşehri Dayanışmasının Kent Kültürü Üzerindeki Etkileri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Coğrafya Eğitimi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi.
- BAUDRİLLARD, Jean (2021). *Tüketim Toplumu*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BORSODORF, Ulrich (2001). “*Ruhrland Müzesi- Essen*” Kent, Toplum, Müze, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- ÇİÇEKLER, A. Naim (2010). “Sanayi Devrimi Döneminde İngiltere’de Çalışma Koşulları, Charles Dickens Romalarından Yansımalar”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- DUNDES, Alan (1998). “Halk Kimdir?”, *Milli Folklor*, Çev. Metin Ekici, S.37, s.139-153.
- ESENDAL, M. Şevket (1983). *Ayaşlı ve Kiracıları*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- FLEMİNG, David (2001). *Kentler Müzeler ve Toplum*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- FOSTER, George M. (1953). “What Is Folk Culture?”, *American Anthropologist New Series*, Vol. 55, No. 2, Part 1 (Apr. - Jun).
- GİDDENS, Andre (2005). *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, Phoenix Yayınları, Ankara.
- GÜN, Filiz (2006). “Kent Kültüründe Yalnızlık”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KARADENİZ, Ceren (2018). *Müze Kültür Toplum*, İmge Yayınları, Ankara.
- LABORİT, Henri (1990). *İnsan ve Kent*, Payel Yayıncılık: İstanbul.
- LEFEBVRE, Henri (2002). *Every Day Life In The Modern World*, Continuum, Printed and Bound in Great Britain Biddles Ltd. London.
- OĞUZ, Öcal Oğuz (2019). *Paldır Kültür Kentleşmeler*, Geleneksel Yayıncılık: Ankara.
- ÖNCEL, Ayşe Derin (2014). *Apartment, Galata’da Yeni Bir Konut Tipi*, Babil Yayınları, İstanbul.
- SAĞLAM, Serdar (2016). “1923-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Kent ve Kentleşme Olgusu”, *Sosyoloji Konferansları*, No: 53 (2016-1) / 257-274.
- TÜRK, S. Mine (2015). “20. Yüzyıl Kent Kuramları” *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol/Cilt:2, No/Sayı:3.
- URRY, John (2018). *Mekânları Tüketmek*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- YAVUZ, Hilmi (1991). *Dilin Dili*, Arma Yayıncılık, İstanbul.
- YILMAZ, A. Sırrı- B. Nadir ÇETİN (2006). “Postmodernizm ve Kent” *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, Cilt 4, S. 2. Elazığ.